

**EL FUTUR DEL TREBALL
COM A FACTOR
DE SOCIALITZACIÓ
I COHESIÓ SOCIAL
A CATALUNYA,
A CÀRREC
D'ORIOI HOMS,
DIRECTOR GENERAL
DE LA FUNDACIÓ CENTRE D'INICIATIVES
I RECERQUES EUROPEES
A LA MEDITERRÀNIA,
16 DE MARÇ DE 2005**

Faré una reflexió sobre les perspectives del treball a la societat catalana. Em centraré, evidentment, en una perspectiva sociològica i no tant econòmica, per situar el futur del treball a la nostra societat. Estem entrant en una transició entre la societat industrial, que anem deixant, i una societat que en diem *del coneixement*, que hi anem avançant. La societat industrial ha caracteritzat tota una època històrica; però sobre la societat del coneixement, com que ara estem al començament, encara no hi ha una perspectiva històrica suficient per a posar-nos d'acord sobre com definir-la, però, amb tot, hi ha un canvi de societat en el qual el treball, i el canvi en el treball, hi té un paper important. De fet, els canvis en el món del treball o la forma en què cada societat ha organitzat el treball, han definit una societat, des dels recol·lectors, la societat agrícola, la industrial, etc. Podem discutir fins i tot si els canvis en el treball actuals són suficientment profunds per a definir tota una nova societat diferent, però això deixem que ens ho digui el temps.

Sabem, com intentaré explicar, que hi ha prou canvis que afecten suficients dimensions o aspectes del món del treball per a dir que som en una societat nova, o en una fase nova, o en una època nova de la societat industrial, però cada vegada ens és més difícil reconèixer la nostra societat com una societat industrial. De fet, la societat industrial que hem deixat era una societat en la qual el treball hi ha tingut un paper clau, és a dir, el treball industrial ha definit la societat industrial, i segurament és el tipus de societat que històricament ha provocat una valoració més elevada del treball; és a dir, en aplicar la tecnologia i el desenvolupament tecnològic, que ha provocat el desenvolupament de la indústria, ha permès uns guanys en productivitat de tal dimensió que ha permès valorar el treball com mai no havia estat valorat, i per això avui és tan car el treball, quan en altres societats el treball humà tenia molt poc valor. Per tant, és important

reflexionar sobre aquesta herència: la societat industrial ens deixa un treball altament valorat i car, que, unit a la inversió i a la utilització de tecnologies avançades, permet una gran productivitat. Aquest element serà clau en el moment de reflexionar sobre la societat actual.

La societat industrial es basa en dues activitats o dues dimensions, o també dos valors clau: el treball i la tecnologia. La unió d'aquest treball amb aquesta tecnologia és el que ha explicat tota la configuració de la societat industrial. En canvi, actualment a la societat del coneixement més que el treball pesa l'activitat del consum, ja que és més valorat socialment i col·lectivament. La tecnologia de la informació és la que es basa en el coneixement. Així doncs, a la societat industrial hi ha el binomi treball-tecnologia, que domina l'escena de la societat industrial. A la societat del coneixement a mi em sembla que hi ha un moviment, una deriva cap a consum i coneixement com a dos elements clau, estructuradors i organitzadors de la societat. En aquest binomi treball-tecnologia, la propietat de la tecnologia, la inversió, la millora tecnològica era un element clau, i el treball industrial dominava pràcticament tota la societat. Això no vol dir que no hi hagués altres tipus de treball, o que el treball industrial ho fos tot, perquè a la societat industrial hi ha hagut treballs de serveis, agrícoles, manuals, etc., però el dominant, com a valor i com a activitat de referència, era el treball dit industrial. En canvi, la societat del coneixement domina un altre tipus de treball; són els serveis els que ocupen la majoria de les activitats de les persones i la majoria del seu temps vital, ja no és el treball industrial. Recordem que a Catalunya actualment tenim un 62% de la població treballant al sector serveis, i no tant a la indústria, fet que era al revés fa trenta, quaranta o cinquanta anys.

Per tant, estem passant d'aquest home *faber*, és a dir, aquesta personalitat, aquesta identitat humana, estructurada

entorn de treball i tecnologia, a un home que encara no sabem com definir-lo, *sapiens*, *ludicus*, és a dir, un home en què, al meu entendre, i que intentaré explicar una mica més, ja no és el treball el que el defineix, sinó altres tipus d'activitats humanes, com la lúdica, o el consum, o la intel·ligència. Destaca una cosa curiosa: *homo sapiens* és el nom que fèiem servir, o que estan fent servir els antropòlegs per a definir el pas previ a l'home. Conseqüentment: en què es distingeix l'home de l'evolució històrica? En la seva capacitat de pensar. I ara resulta que definim l'activitat de la societat actual com una societat basada en el coneixement, és a dir, la capacitat de pensar. Però d'alguna forma, i això també és interessant, aquesta definició com a societat del coneixement centra la societat en la capacitat humana per excel·lència, que és la intel·ligència, el coneixement, o el pensament, coses que fins ara no havíem definit així. En aquesta evolució, em sembla que a la societat industrial hi havia una relació treball-individu-societat, en què el treball ho dominava tot molt més que en aquesta mateixa relació de la societat actual, on és més l'individu que domina, hi té una posició més dominant que no pas el treball.

És a dir, el treball industrial era un treball que ocupava tota la vida adulta, pràcticament, des que la persona tenia raó i tenia capacitat d'actuació i autonomia, ja estava treballant, i pràcticament treballava fins que es moria. En aquesta mateixa societat la incorporació —i això em sembla fonamental— a la feina, es feia en ple període de socialització adolescent, és a dir, en ple període d'identificació, de creixement de la personalitat de l'individu. El treball ja hi tenia un paper important als vuit, deu o dotze anys; la incorporació al treball als catorze i setze ja és quasi la baixada de la societat industrial, però en el moment àlgid la gent s'incorporava als vuit, deu o dotze anys a la feina, i per tant, l'organització de la feina, de l'empresa, l'activitat industrial, formava part de la

identitat d'aquest individu en el sentit que es feia persona, és a dir, adult, treballant. Aquest era un canvi fonamental a la societat que en diem del coneixement. Ara, aquesta incorporació al món del treball es fa als 18 o més de 20 anys, és a dir, al final de l'adolescència, amb uns joves ja fets.

Malgrat la incorporació de la tecnologia al treball, el treball requeria un cert esforç físic, per tant, la idea d'esforç està relacionada amb el treball industrial, fet que ara ha variat; era una activitat en sèrie, massiva, de grans concentracions, com a element dominant; també hi havia el treball no industrial i no en sèrie, però el model cultural de la societat industrial estava basat en aquest tipus de producció. Dominava també un model d'ocupació estable, malgrat que hi havia molta gent que no tenia condicions de treball adequades, que no tenia contractes, etc., però el model tenia una certa estabilitat —el treball per a tota la vida, o el pare que portava el fill a un taller o a una empresa i allà pràcticament s'hi jubilava, etc. Era també un model masculí, on les dones gairebé no hi participaven, malgrat que hi treballaven, però treballaven en una altra esfera no reconeguda com a treball industrial, i el treball industrial era un referent cultural que dominava el conjunt de la societat. I per les condicions en què es realitzava aquest treball, era un treball que generava solidaritats, per la defensa d'interessos o pels posicionaments davant de l'enfrontament de les relacions laborals. En canvi, si intentem definir el treball de la societat del coneixement, veurem que ja no ocupa tota la vida d'una persona adulta; ara els joves s'hi incorporen entre els setze i els vint anys, i ja estan desapareixent del mercat de treball, per tant, hi ha una part llarga de la vida, de gairebé vint anys, gairebé tanta com temps de treball, que és temps de formació. Ens jubilem, és a dir, no ens morim, sortosament, quan deixem de treballar, i ara tenim cada vegada més una llarga vida. Fins i tot durant aquesta vida en què es concentra l'activitat laboral, hi ha

moments d'atur i de no-treball importants; per tant el treball no ocupa tota la vida de les persones.

La socialització bàsica dels individus ja és anterior al treball, no es fa a la fàbrica ni a l'empresa. L'individu quan entra a treballar ja és adult, ja s'ha fet; així doncs, els efectes de la socialització, o la influència del treball en la identitat d'aquesta persona, seran forçosament inferiors que abans. Requereix, més que un esforç físic, un esforç intel·lectual i, per tant, hi ha també elements, com la capacitat de desenvolupar el cos per a aguantar l'esforç físic, l'habilitat de —diríem ara en paraules modernes— gestionar l'esforç físic, que era l'element clau de saber treballar. Ara en tenim un altre, d'esforç, que no és el físic: la resistència a l'estrès i a l'esforç intel·lectual. Aquests elements han canviat radicalment, encara que evidentment en una part important de treballs hi continua havent treball físic, no tot el treball és intel·lectual, però els elements intel·lectuals del treball tenen més pes avui. Per consegüent, la manera d'organitzar aquest treball intel·lectual defineix millor el treball d'avui dia que el treball de la societat industrial.

Es perd centralitat cultural; avui les societats no són les societats fabrils, no són treballistes; d'alguna manera, són més aviat unes societats d'oci, de consum, on tots aquests valors tenen més força, pes i atracció. I per tant, per exemple, la idea associada d'esforç socialitzava la societat industrial, ara l'esforç no es veu, es veu el resultat del que se'ns presenta perquè consumim, però com arriba a produir-se el que consumim desapareix. Per consegüent, a la societat actual, el treball s'amaga d'alguna manera, perd força, centralitat i domini de l'esfera cultural i de valors de la societat i s'amaga, perquè hi ha altres elements que prenen més força i substitueixen el que va representar el treball com a valor a la societat industrial. El nou model genera competència entre els individus, domina el model inestable de treball, ja no és el

treball per a tota la vida; així, també apareix un nou problema d'identitat del treball; si l'entitat del treball abans es feia entorn d'una empresa o d'una professió, d'un ofici que era el mateix per a tota la teva vida, amb la inestabilitat actual del treball, en què construeixes la teva identitat professional? Per què? Perquè al llarg de la vida faràs diverses professions o oficis, i ocuparàs diversos llocs de treball, alguns força diferenciats.

Així doncs, la construcció de la identitat professional també ha canviat radicalment els darrers anys. Finalment, és un model més masculí-femení, les dones pràcticament estan arribant a elements de paritat, malgrat que en algunes societats encara falta molt per arribar-hi, sobretot a la nostra, però ja és una societat i un model de treball en què la dona té un lloc important, tant com el masculí, i és una activitat més individualitzada, ja no és la gran concentració en una gran fàbrica, és el treball més a casa, o un treball en petites unitats, o un treball a distància, o un treball més individualitzat; fins i tot dins d'una gran empresa, són unitats ja més petites, no són grans unitats que necessiten una jerarquia molt àmplia per a gestionar-les.

Aquests canvis en el treball, al meu entendre, han afectat la societat, i per tant cal preguntar-se: abans la societat girava entorn del treball, és a dir, la sirena de la fàbrica dominava la vida del poble, de la ciutat, del col·lectiu entorn d'aquesta fàbrica, i si parlem de les colònies industrials, molt més encara; llavors em pregunto si aquí també hi ha un canvi. És evident que la nostra vida social continua molt subordinada als ritmes, a les exigències del món del treball, però considero que hem guanyat espais d'autonomia respecte del treball, i així hi ha més vida fora del treball que dins del treball. La nostra vida, tot i ser encara molt dependent en moltes coses del treball, guanya espais d'autonomia respecte del treball i de l'organització del treball. Per exemple, la fle-

xibilització horària és un element que ens permet guanyar autonomia respecte de la fèrria disciplina anterior de la societat industrial que imposava el món del treball.

El treball continua sent fonamental; és la idea que he expressat més amunt, però resta més amagat, és discontinu, i en conseqüència afecta les identitats col·lectives individuals de manera diferent del que les afectava abans; els valors que vehiculava el treball de la societat industrial han canviat, són menys presents. Més aviat és el resultat, les imatges relacionades amb el consum. Cal concloure que el treball perd pes i interès; encara que sigui una mica sorprenent, es pot discutir fins a quin punt és així. Les teories que el treball s'acaba, la fi del treball, han resultat totalment il·lusòries. El treball no s'acaba, però sí que desapareix de l'escena col·lectiva i social; en conseqüència, cal preguntar-se: el treball es devaluarà per als individus? És a dir: donarem menys importància en el futur al treball i valorarem menys el que significa el treball? Això seria la lògica d'aquest procés, i per tant també hi haurà canvis importants en les identitats professionals: per què treballarem, amb què ens identifiquem.

Hi ha hagut una època en què hi havia una forta atracció per a ser metge, economista, sociòleg, forner, etc. En les últimes dècades ser economista, metge o advocat és important, defineix molta part de la nostra vida, però no sé si ara és tan important perquè hi ha molts economistes i metges. Ja no és tan important ser forner, malgrat que el pa el necessitem i el comprem cada dia. Però les identitats, el que influeix, és a dir el treball com a influència de les identitats personals, s'està devaluant una mica; i això és contradictori, perquè les empreses necessiten amb més intensitat que abans el treball i l'adhesió del treball, i la centralitat del treball, per a augmentar la competitivitat entre les empreses. Conseqüentment, considero que tendirà a haver-hi més pressió per part de les empreses per a aconseguir que els individus treba-

llin molt i molt intensament, i es dediquin molt al treball; les empreses necessiten competir i la manera de fer-ho és afegint intensitat al treball, perquè a partir d'una mateixa tecnologia se'n tregui molt més rendiment. En canvi els individus volem viure, tenim elements per a viure que ens atrauen al marge del treball. Volem més autonomia per al treball, ja que és menys important per a nosaltres, malgrat que les empreses, al revés, ens hi aboquen. Hi ha una contradicció entre la pressió de les empreses per a augmentar la intensitat del treball i l'adhesió i la supeditació de les persones al treball i, en canvi, constatem certs guanys d'autonomia per part de la societat i dels individus respecte del treball.

Un altre element de reflexió, d'impacte, d'aquests canvis del treball a la societat, del qual parla Manuel Castells, és la dicotomia o la polarització entre treballs amb una productivitat elevada i els treballs amb baixa productivitat, o el treballador genèric, intercanviable, que pot ser substituït fàcilment. És clar, el primer treballador, és a dir, l'autoprogramable, té una productivitat elevada perquè treballa en sectors on hi ha una forta inversió, presència tecnològica, que permet un gran increment del seu valor; és a dir, en aquest col·lectiu el valor del treball es continuarà incrementant, perquè la productivitat impressionant del treball amb les noves tecnologies de la informació permet afegir valor en aquest treball.

Posem com a exemple Microsoft, analitzem l'entorn de tot aquest sector, el valor d'aquestes tecnologies —Gates ha aconseguit ser la persona més rica del món en pocs anys—; la causa és la gran productivitat d'aquest treball, perquè té un gran valor afegit. En canvi, el valor dels treballs amb baixa productivitat, del treballador genèric, al revés, tendirà a devaluar-se més per aquesta baixíssima productivitat, i això no vol dir que no siguin treballs importants, ja que poden ser treballs clau per a l'organització d'una societat, però la seva productivitat és molt baixa. Per exemple, atendre persones

grans té una baixíssima productivitat perquè una persona només en pot atendre una o dues, o tres, però no gaires més, no hi poden aplicar excessiva tecnologia, o fins ara no hi ha excessiva tecnologia —control a distància, informació a distància, que permet vigilar, controlar o supervisar moltes persones grans amb una sola central—, però tenim baixa productivitat, per tant és un treball poc valorat i mal pagat. La majoria de les persones intentaran fugir d'aquest tipus de treball; tendim, doncs, cap a una societat en què les distàncies entre el treball amb valor i el treball amb poc valor es fan més grans, i es produeix una dicotomia, com es veurà més endavant amb algunes xifres.

Per tant, la pregunta és: qui farà aquests treballs que ningú no vol fer, que estan mal pagats, que molts poden ser necessaris, però que en canvi tenen una productivitat molt baixa? Fins ara sembla que això ho estem resolent amb la immigració i, així, amb l'aportació de persones que hi estan disposades, són inversions personals molt més rendibles i estan disposades a accedir a aquests tipus de treball. Aquesta solució, via immigració —els Estats Units és una societat que s'ha muntat sobre això—, pot ser una solució sostenible, sempre que siguem capaços de mantenir taxes elevades de creixement. Si no hi ha taxes elevades de creixement, el recurs massiu a la immigració d'altres països normalment acaba sent conflictiu —un dels exemples més clars n'és el dels Països Baixos, que semblava que era el paradís de les polítiques d'integració de la immigració i finalment ha explotat en el moment en què ha deixat de créixer—; és a dir, mentre el creixement permet la integració i permet mantenir la capacitat i l'esperança de deixar aquestes feines per anar pujant i progressant socialment, el conflicte és baix. Crec que el problema de la immigració no és només un problema que puguem resoldre o reduir a una qüestió d'actituds i comportaments xenòfobs o no xenòfobs, sinó que hi ha tot un procés

d'organització social que ens porta a necessitar una gran quantitat de mà d'obra per a cobrir certs tipus de treball, però si a canvi no oferim als immigrants una mobilitat perquè aquests treballs siguin passatgers —és a dir, estan disposats a acceptar aquests treballs perquè pensen que podran passar, o ells o els seus fills, a uns altres treballs—, ells, i sobretot els seus fills, entraran en conflicte amb la societat, com passa a Alemanya, a França o a altres llocs.

Els Estats Units ha estat un país capaç d'assegurar, durant anys i a llarg termini, un creixement continuat i, per tant, és capaç d'integrar tota la immigració que pugui, mentre creixi el 4 o el 5% com està creixent encara en aquests moments i durant anys. A Europa creixem l'1, l'1,5 o el 2%. La integració de la immigració és, al meu entendre, conflictiva i serà complicada, és a dir, mentre els immigrants poden participar amb nadius a les cadenes de muntatge de Seat, de Volkswagen, o de Renault i compartir-ho, tenen l'esperança de convertir-se en un obrer, en un treballador que pot participar de l'Estat del benestar d'aquesta societat; quan estan sols, tenint cura de persones grans o fent neteges industrials, i no ho comparteixen, creuen que la seva expectativa és mantenir-ho i reproduir-ho en els seus fills, fet que tanca aquests col·lectius. I em pregunto si no tornarem a viure, amb les precaucions degudes, la formació de castes socials o grups tancats que tenen poca mobilitat entre si i poques esperances d'integració i que generen, doncs, dificultat o conflicte entre migració i societat. I em sembla que l'element clau és el creixement; si hi ha creixement hi ha possibilitats d'integració, relativament conflictiva, amb problemes, però possibilitats, i la nostra experiència a Catalunya ha estat aquesta: la capacitat d'integració de la immigració que hem tingut ha estat per l'enorme creixement que hi ha hagut els últims trenta o quaranta anys, si no, hauríem tingut alguns altres problemes.

He tractat sobre el treball, però poc de l'ocupació; l'ocupació seria el model social d'organitzar el treball; per tant, l'increment de l'atur, com es veu a tot Europa, i la inestabilitat de l'ocupació generen una nova tensió entre l'individu i el treball, és a dir, totes les societats industrials estaven pensades per a la plena ocupació i s'han desenvolupat una sèrie d'institucions socials de l'Estat del benestar pensades per a això.

A Catalunya i Espanya hem tingut el 18, el 15, el 20, el 22, el 25 i el 30 % d'atur segons les dècades —ara hem baixat entorn del 10 %—, fet que va canviar els valors, la manera d'organitzar les estratègies dels individus davant d'aquesta situació d'inestabilitat de l'ocupació; aquestes taxes van afectar de tal manera la nostra vida que avui pensem que com que tenim el 10 % d'atur estem gairebé amb plena ocupació, en canvi, Alemanya, que té una xifra d'atur semblant, considera que ja no aguanta més i que explotarà, i tenim gairebé la mateixa taxa d'atur. Així doncs, està ja tan interioritzat en el nostre comportament, i la gent jove i les noves generacions, ho han interioritzat tant, que sembla que el 10 % ja és gairebé no tenir atur. Però sols cal anar als Països Baixos o a Alemanya; el president alemany ha dit que ja no es pot aguantar més aquesta situació i que hi ha d'haver canvis rotunds i profunds; en canvi, al nostre país ja fa trenta anys i escaig que estem per sobre del 10 %. Els francesos parlen de crisi de la relació laboral —Robert Boyer—, és a dir, la crisi d'aquest model de relació salarial entre el patró i el treballador assalariat, el qual, a canvi d'un salari que progressivament anava augmentant, ha acceptat una prestació laboral, perquè això li donava un salari indirecte que li permetia un nivell de benestar social.

Ara l'empresari ja no està tan interessat en la presència ni en l'esforç físic del treballador, sinó que està més interessat en la intel·ligència de l'individu; s'ha de refer aquesta

relació salarial, perquè, a canvi de què estem disposats a oferir la nostra intel·ligència a l'empresari, o què ha d'oferir l'empresari per a aconseguir l'adhesió de la intel·ligència dels individus? Així doncs, l'esquema base de relació salarial que ha dominat la societat industrial també ha entrat en crisi, i s'ha de reestructurar d'alguna manera; el conflicte és menys col·lectiu i més juridiconormatiu individual, els sindicats tenen sobretot demandes individuals de normes que no es compleixen, més que no pas grans conflictes col·lectius, que s'han reduït molt els últims anys. Això ocorre en el mateix moment en què les empreses necessiten més adhesió i més participació de l'individu, i l'esforç que s'ha fet amb models psicològics per motivar l'individu per a aconseguir productivitats elevades a l'empresa està tocant sostre, perquè difícilment poden aconseguir més adhesió de la que han aconseguit. L'empresa necessita encara més adhesió. Així doncs, les relacions laborals de l'empresa avui necessiten trobar noves formes, de manera que els individus estiguin disposats a treballar intensament, de manera més intel·lectual, però a canvi de què? I això és el tema que avui reestructura les relacions laborals.

179

Una de les últimes idees que han sortit en la gestió de recursos humans són les competències i el desenvolupament de les capacitats de l'individu, perquè això és el que ens permet anar aconseguint mobilitzar els recursos intel·ligents de l'individu. Les experiències que coneixem en aquests moments són interessants, però funcionen només quan l'empresa està en expansió; en períodes curts d'expansió de l'empresa el mètode de gestió de les competències funciona, però quan aquesta empresa s'estabilitza hi ha problemes de frustracions i de gestió de les competències difícils, encara no s'ha trobat la manera de superar-ho. I aquestes serien algunes de les hipòtesis i dels escenaris que em sembla que, reflexionant sobre el treball a la nostra societat, podem deduir.

Llavors la pregunta seria: a Catalunya, on som, quant a aquestes hipòtesis i aquesta situació? Partint d'algunes xifres bàsiques, per exemple: el treball ja no ho és tot, o és una part només de la nostra vida; tenim una taxa d'activitat del 55 %, és a dir, que només una mica més de la meitat de la gent està disponible en el mercat de treball; la taxa d'ocupació és encara un pèl més baixa (50 %), per tant, només la meitat de la població treballa amb el model actual de treball, i això és un problema de sostenibilitat, pel salari indirecte, per les pensions, etc.

La taxa d'atur femení està entorn del 10 %, gairebé el doble que la dels homes; malgrat que s'ha reduït moltíssim, continuem tenint una proporció molt més gran de dones aturades, encara que aquesta activació de les dones en el mercat del treball encara té problemes d'absorció. I si ho fem per anys, dels setze als dinou, només hi ha el 16 % de la població ocupada, i de les de més de cinquanta-cinc, també. Així doncs, vol dir que estem anant a una situació en què el treball es considera entre els vint i els cinquanta-quatre anys, pocs treballen abans i menys després. Això no és sostenible i caldrà replantejar aquesta distribució d'una gran concentració del treball en uns anys.

La Fundació CIREM ha treballat un esquema de cercles concèntrics, al centre del qual hi ha els treballadors estables i qualificats, és a dir, el millor nucli del mercat de treball que tenia Espanya l'any 2000 era del 12,8 % de persones (Catalunya varia una mica, però no gaire més). El nucli és allò estable, qualificat, ben defensat i amb drets. Entorn d'aquest nucli en tenim un altre que hem de definir com a estable i poc qualificat, que és molt més nombrós, del 26,3 %; és un treball estable, poc qualificat, però amb drets, regulats, que forma un nucli important. La suma de tots dos seria el 38-40 % del mercat de treball. Estan en unes condicions estables, amb una minoria que és un nucli dur de qualificats i

una esfera entorn d'aquests menys qualificats o poc qualificats. En canvi, després tenim el 21% d'inestables, i dins dels inestables hi posem els qui no tenen contractes estables, però també els aturats de curta durada, és a dir, els que entren i surten ràpidament, o sovint, del mercat de treball. Per tant, tenim que d'aquest nucli estable hi ha una cinquena part que entren i surten de l'ocupació, amb molta freqüència. En canvi, hi ha el 4,3% d'aturats de llarga durada. Aquests només són els de llarga durada de tota la població, que són els que surten però no entren, és a dir, els que es queden gairebé fora de l'ocupació durant més d'un o dos anys. I finalment, tenim el 34%, una mica més d'una tercera part, d'inactius, que estan fora del mercat de treball. Així doncs, aquesta seria la foto de l'any 2000, de la distribució del que podem dir el treball a les societats en transició, a la societat de la informació o del coneixement.

Si mirem les ocupacions, hi ha algunes coses interessants en la manera de fer aquesta transició; l'ocupació del personal directiu ha augmentat el 125%, en aquests deu anys. El personal directiu ha evolucionat al mateix ritme de creixement de la població. En canvi, els tècnics i els professionals superiors han crescut el 148%, per tant vol dir que aquesta societat del coneixement requereix més titulats superiors, més tècnics i professionals d'alt nivell. En canvi, tenim una disminució important dels que en diem tècnics i personal de suport, serien els de nivell mitjà, amb estudis de secundària, persones que donen suport, ajudants de tècnics, professionals o directius. En canvi, han pujat moltíssim els empleats administratius, els serveis, on hi ha tant qualificats com no qualificats. Treballadors i serveis del comerç; així doncs, treballadors poc qualificats del comerç també han crescut més que la mitjana, el 150%. Els treballadors qualificats de la indústria i de la construcció s'han mantingut; per tant, n'ha baixat el pes, perquè ha pujat la població. El mateix ha pas-

sat amb els operadors i els instal·ladors, que serien treballadors semiqualficats, o poc qualificats, que han crescut menys que la mitjana. I en canvi, els treballadors no qualificats han crescut molt. Aquestes dades demostren que la transició de la societat del coneixement comporta una polarització dels treballs que tenen una gran productivitat i n'augmenta el valor, i que es necessiten més tècnics professionals i de serveis, però tècnics i professionals superiors, i en canvi també creixen molt els treballadors no qualificats, els treballadors amb poc valor o poca productivitat. I baixen els intermedis. Així doncs, s'observa aquesta polarització amb dues evolucions que correspondria a l'esquema teòric o escenaris que s'ha explicat més amunt.

Si aprofundim una mica més i analitzem una classificació de l'OCDE, que en Joan Trullén ha estudiat a Catalunya, sobre els llocs de treball de coneixement baix o coneixement alt en sectors manufacturers o sectors de serveis, també és força interessant el que s'observa. Hi ha 1.800.000 persones en llocs de treball que classifiquem de coneixement baix i, en canvi, en tenim 897.000 en llocs que classifiquem de coneixement alt. Així doncs, aquesta és la proporció d'aquests llocs que hem descrit anteriorment. Així doncs, considero que aquesta transició a la societat del coneixement a casa nostra té un problema, que és que encara no som capaços de transformar el model dominant de la indústria típica de la societat industrial en la indústria que avui necessita una alta concentració de coneixement i d'intensitat tecnològica; estem perdent pistonada en aquest camp. En canvi, en el camp dels serveis no, el camp de serveis de coneixement alt és el que està creixent més de tot el conjunt. Estem innovant bé en les noves formes més típiques de la societat del coneixement, que són els serveis, i en canvi estem fent malament la transició del model productiu industrial que hem heretat, el que hauríem de tenir a la nostra societat.

Finalment, només vull fer una petita reflexió sobre aquests canvis en el món del treball. Si observem la qualificació, veiem que el treball es desplaça de la indústria cap als serveis.

La base de la societat industrial, que era interactuar amb la màquina per a produir, és a dir, una activitat directament constructiva del bé, de la màquina, de la peça o del servei, és substituïda cada vegada més per la tecnologia; se'n redueix la importància dins del treball humà, i augmenta la planificació, el control, la vigilància i l'organització de processos. Aquest fet té, per mi, una gran influència en tot l'aparell del sistema de formació i d'educació bàsic a la societat del coneixement. En canvi, la producció de serveis per si mateixa té un fort contingut organitzatiu i relacional, ja que la major part dels serveis, la producció dels serveis, es relaciona amb persones o amb l'organització de coses. Així doncs, vol dir que el contingut, és a dir, la qualificació, allò que ha de saber una persona per a treballar, a més del coneixement, es requereix més capacitat de planificació, de control, de vigilància, d'organització de processos, de relacions, d'organització, i no tant la capacitat de produir, de construir coses, que ha absorbit més la tecnologia. Així doncs, es desenvolupen el que s'anomenen *noves competències personals*, amb un valor en el mercat de treball explícit, que abans no tenien aquest valor, com són la capacitat d'aprendre i d'adaptar-se, de relació, d'organització i de manipulació de la informació. Aquests elements avui són altament cotitzats i requerits en el mercat de treball de la societat del coneixement.

Si això és així com a escenari, quin model tenim a casa nostra? Tenim un model diferent del model europeu, és a dir, el model europeu que ha heretat Europa de la societat industrial és un model en què la major part de la població invertia en educació secundària i sobretot professional, és a dir, el volum de persones que tenen una titulació professional és

molt important als altres països europeus. En canvi, per a nosaltres no és així, la formació específica té molt poc pes al nostre sistema educatiu i a la mà d'obra ocupada i en canvi té molt més pes la formació general, o secundària, o superior, així, és un model diferent del model europeu; les xifres són bastant eloqüents. Si ens fixem en l'any 2003, que és l'any del qual hi ha més informació, de la població ocupada més gran de quinze anys, que, per a entendre'ns, correspon a la primària completa, la mitjana europea és del 26%; la d'Espanya, del 50%, i la de Catalunya, del 48%. Per tant, fixeuvos que a Europa tenen un nivell d'educació molt superior encara al nostre dins de la població ocupada, la resta tenen més que educació primària; nosaltres estem entorn del 50% encara.

En canvi, si anem als nivells 3-4, és a dir, a la secundària, tant de cicles formatius com de batxillerat, a Europa hi ha el 43% de la població ocupada que té aquest tipus de títols o de diplomes, i en canvi a Espanya és del 20%, i a Catalunya, del 21%. Aquesta és la gran diferència del nostre model de qualificació del model de la resta europea. En canvi, el nivell superior és, a Europa, del 23%, a Espanya, del 29%, i a Catalunya, del 30%. Això és casualitat? Per què és així? Hi podem reflexionar més, és evident.

Hi ha una manca de tradició del model de formació professional al nostre país, però possiblement el model industrial i econòmic que hem tingut durant anys no ha requerit aquesta forta inversió, perquè, si no, el país no hauria funcionat i és evident que en aquests últims trenta anys hi ha hagut una transformació, econòmica, social, cultural i política impressionants. En conseqüència, la manca de models de formació professional no és gaire disfuncional amb el que ha passat. Hem invertit molt més en educació superior, perquè teníem molta més taxa d'atur, perquè teníem molta més inestabilitat, perquè hi ha hagut una crisi d'ocupació molt

forta. I les persones intel·ligents han entès que per a situar-se millor en el mercat de treball s'ha de pujar a dalt de tot, en conseqüència no s'aturen al mig, inverteixen molt més en educació —en educació superior la majoria. El millor també— i aquesta és una de les tesis que jo defenso— és que això explica el miracle espanyol, que és el que els observadors estrangers diuen quan observen el canvi al nostre país. Aquesta inversió altíssima en educació superior és un dels factors que explica l'èxit en la transformació, perquè hi hem aplicat molta més capacitat intel·lectual elevada, que ha resolt les enormes complexitats i dificultats de fer, en tan poc temps, la transició econòmica, social, política i cultural que hem fet. Així doncs, si aquesta és la situació, la meva pregunta és: aquest model que fins ara ha estat així, pot continuar sent així? És a dir, la societat del coneixement pot tenir poca formació intermèdia? Si volem un sistema manufacturer o industrial de punta, el podem basar en una escassa formació professional de la mà d'obra? Jo no ho tinc clar, encara cal veure-ho, però jo crec que la baixa productivitat de l'economia catalana està relacionada amb aquest fet. Tot i així les tendències de la resta de països europeus també estan reduint el percentatge de persones que estan fent formació professional en aquests moments, i està augmentant el percentatge de persones que van a la universitat.

Per tant, amb l'escenari inicial del tipus de treball a la societat del coneixement és possible que s'inverteixi molt més en educació superior, o en nivells molt baixos d'educació, i els nivells intermedis tendeixin a reduir-se, en contra del model de qualificació que ha imperat a Europa els últims vint o trenta anys. L'altra qüestió és si aquest model és suficient per a promoure el canvi: una cosa és que sigui més o menys compatible amb la societat del coneixement, i l'altra que pugui promoure aquest canvi. En aquests moments la forta inversió en titulats superiors i nivells superiors universitaris pot aju-

dar molt més a promoure aquest canvi, perquè, tal com hem vist, hi ha alguns problemes de transformació, sobretot de la base industrial a Catalunya i al conjunt de l'Estat.

Per a acabar, ho resumiria breument: tenim una societat en què el treball, que ha estat un element molt important dins de la societat industrial com a factor de cohesió i de socialització, perd influència; en conseqüència, si la perd, podem preveure noves tensions entre treball i societat, sobretot en l'àmbit del treball poc qualificat. La societat del coneixement també requerirà i requereix, tal com veiem, molta gent poc qualificada.

Com a organització, en una societat altament educada cal saber com es gestionarà aquest tipus de treball amb persones immigrants. Aquest és un dels interrogants que ens cal plantejar.

En segon lloc, cal dedicar més atenció al canvi estructural, és a dir, no hi ha sols un problema de com invertir una mica més amb exportació, sobre si cal millorar una mica la R+D o millorar les inversions tecnològiques. Estem canviant de societat, i el canvi estructural d'adaptació de les institucions, del funcionament de la societat industrial, requereix una reflexió sobre transformacions estructurals que estan endarrerint o creant tensions, com hem pogut veure en aquesta evolució i en aquest canvi de societat.

I, finalment, si la societat del coneixement està basada en l'accés al coneixement, per tant, l'accés a l'educació i la formació com a element clau d'innovació, cal dedicar més atenció a l'escola i, al meu entendre, també als mitjans audiovisuals com a principals factors de socialització; si el treball perd força com a factor de socialització, el guanya l'escola, però en canvi seguim pensant en una escola del segle XX. Però no és això; l'escola està tenint el paper que hem decidit, de manera que els joves es passen vint anys formant-se i no es pot tenir una escola pensada per a estar-s'hi set, vuit o deu anys,

per a adquirir uns coneixements bàsics, o deu o dotze anys per a adquirir uns coneixements secundaris. És un altre tipus d'escola la que necessitem, que requereix un altre tipus de plantejament, si volem realment disminuir tensions a la societat del coneixement. En conseqüència, l'accés a l'ensenyament secundari i superior és clau en la gestió del canvi estructural. Al meu entendre, l'ensenyament superior s'està fent bastant bé; quant a l'accés, s'hauria de discutir més. En canvi, el punt feble de l'organització escolar del nostre país és l'ensenyament secundari.

DEBAT

MODERADOR (FRANCESC GONZÀLEZ I SASTRE): Aquesta esplèndida conferència ha tocat uns temes que són molt pròxims a les preocupacions de tots nosaltres i de la societat en general. Si hi ha algú a la sala que hi vulgui intervenir.

MÀRIUS FOZ: El felicito perquè, realment, com deia el secretari científic, considero que la conferència ha tingut un altíssim interès i per a un home com jo, que sóc metge, hi estic particularment interessat, i evidentment com a ciutadà, però no sóc expert en aquesta matèria. M'ha cridat l'atenció quan ha començat a donar xifres, realment molt demostratives, de la quantitat de persones inactives que hi ha; el 36% de la població són moltes persones inactives. Voldria fer alguna pregunta, perquè no sé si hi ha dades complementàries sobre això. Primer, en quina situació estem respecte d'altres països europeus del nostre entorn; segon, quina part d'aquestes persones inactives són del sexe femení o sexe masculí. Una part n'és el col·lectiu femení que encara no s'ha incorporat al món del treball, en algunes zones d'Espanya? Podria ser, no ho sé. I l'altra cosa és: quina part d'aquest col·lectiu està dintre d'aquest gran camp de l'economia submergida? Realment jo crec que és molt més important del que ens sembla. No sé si aquestes preguntes tenen resposta, però m'agradaria una mica més d'informació sobre aquest punt.

ORIOL HOMS: Sí, els inactius realment són molts i les taxes d'activitat són més baixes al nostre país que a altres països del nostre entorn, en què la taxa d'activitat és més elevada; però fixi's que els inactius són bàsicament els joves dels dos sexes, les persones més grans de seixanta-cinc anys, bàsicament de sexe femení perquè viuen molt més que no pas els homes; i en canvi, en les edats laborals, les dones tenen una

taxa d'activitat més baixa que els homes. Així doncs, quan diem inactius, no ens referim només als que estan en edat de treballar i no estan en el mercat de treball, sinó que el gran pes és el que en diem en aquests moments la *dependència*, és a dir, tots els que depenen d'un actiu, per edat, bàsicament. Per exemple, els malalts crònics o els que no poden treballar, que són pocs percentualment. Però això és el debat que tenim avui sobre la dependència: de dos, l'un ha de finançar l'altre, com a mínim. Per això, l'Estat del benestar té problemes de finançament, i en conseqüència ara sembla que en els pròxims anys tindrem una forma de regulació al nostre país sobre com crear assegurances per poder preveure totes aquestes contingències i poder finançar les persones dependents, que no són actives. Però, amb tot, encara tenim bastant marge per a incrementar les taxes d'activitat, sobretot les de les dones, que encara són més baixes, o ens hem de replantejar aquesta concentració i hem de dir que els joves han de treballar abans, per la qual cosa han de distribuir el seu temps d'estudi d'una altra manera, o bé que les persones grans no es retirin del mercat de treball tan fàcilment i allarguin l'activitat laboral.

189

LLUÍS GARCIA I SEVILLA: Primer de tot vull dir-te que m'ha agradat molt tot el que has explicat. Després, vull comentar una cosa per al·lusions, això de la psicologia, que és una al·lusió directa. De tota manera la part que m'ha cridat més l'atenció és aquesta darrera: tota aquesta disparitat entre els nivells ocupacionals o laborals que tenim nosaltres, respecte als d'Europa; és clar, tu has fet una descripció, però trobo a faltar potser un intent d'explicació. És a dir, i ens ficarem en un terreny que és la política, la situació del país, etc., però com que estem parlant de perspectives potser podria ser interessant. Jo diria que és un dèficit absolutament real, constatable i que es nota no solament estadísticament sinó en

aquest intent que es fa des de la universitat de col·laborar amb la indústria, com si fossin dos mons absolutament separats, quan en països industrials, com Alemanya, aquest problema no es dona mai, perquè les indústries i la universitat estan les unes al costat de l'altra, des de sempre, i probablement això és degut al fet que la carrera universitària en un país industrial acaba en enginyeria, per a dir-ho d'alguna manera, és a dir, l'individu que vol escalar, que vol aprendre, que pot donar més resultat, prefereix la formació professional, que és una formació tècnica, a la carrera normal, és a dir, que el cim de la carrera és, diguem-ho així, a les enginyeries, i no a les carreres de lletres, per a dir-ho d'una manera crua i fàcilment entenedora, és clar.

Aleshores, quan la cosa no és així, és clar que hi ha un divorci, és clar que notem un desprestigi de tots els nivells laborals mitjans, que són, jo crec, els que realment fan un país. T'ho diré tot a tall d'hipòtesi, tu pots dir blanc o negre, que la societat moderna, i concretament a Espanya, l'Estat és el principal manejador del PIB, és qui maneja pràcticament el 50 % del PIB, cosa que és una exageració; vivim una situació estrambòtica, diguem-ho així. D'altra banda, aquest PIB, que és generat per l'Estat, és d'un Estat que tècnicament ens és aliè, que té un model de societat que és completament diferent del nostre, és a dir, la nostra és una societat industrial en trànsit cap a una altra cosa, no sabem el què, però en trànsit. Però la societat espanyola no és ni ha estat mai una societat industrial, i aleshores s'han originat unes tradicions docents, per a dir-ho d'alguna manera, una manera d'entendre l'educació, que és alimentar la seva font d'ocupació principal, que són els funcionaris, i és clar quan parlem d'ocupació no parlem mai dels funcionaris. Estadísticament són molta gent que formen part d'un col·lectiu que no se suposa que estan en el 12 % que tu dius d'estables. A mi m'agradaria veure d'aquest 12 % d'estables quants són funciona-

ris, diguem-ho així, i quants són persones normals, per a entendre'ns.

I aleshores, és clar, aquest Estat, que no és nostre i que segueix una pauta educativa que no ens correspon, el que ha fomentat és precisament les universitats per a crear-se títols que després ocuparan els funcionaris, és a dir, és realment l'espanyolització de Catalunya des del franquisme ençà. S'ha notat en moltes coses, per exemple, en el nombre de bars i tavernes. I en el nombre d'universitats. I respecte a la teva idea que tenim més gent que no sap res, tenim més respecte d'Europa, tenim gent que podria servir, que són la base del país, que són els graus mitjans formatius, en tenim molt pocs, i després tenim molts universitaris. Això pot ser una esperança, jo diria l'esperança blanca, perquè realment el que saben els nostres universitaris tampoc no és comparable al que saben els d'altres països europeus. O sigui que, en resum, jo diria que sí, tot això està molt bé, però potser l'explicació és una dependència molt terrible d'una societat i d'un Estat que no són nostres i que no són el nostre model, i a mi m'agradaria saber què em diries d'això.

191

ORIOL HOMS: Aquestes xifres són molt xocants, a mi cada vegada que les treballo m'obliguen a pensar per què i jo crec que hi ha molts factors; en molts coincideixo amb el que has explicat, hi ha els històrics que són importants, però la raó explicativa d'aquesta manca en els nivells mitjans de secundària, jo diria que avui rau en l'elevadíssim grau de fracàs escolar que tenim a la primària, és a dir, nosaltres tenim més o menys un mateix nombre, percentatge i pes d'ensenyament superior que altres països avançats a Europa, fins i tot una mica més. Tenim els joves que acaben la primària que van a cicles formatius o a batxillerat, més o menys, es distribueixen en el mateix percentatge, meitat i meitat, que altres països europeus. Per tant, no és que una vegada han

acabat i poden seguir estudiant escullin més que en altres llocs anar al batxillerat, en línies generals, que a cicles formatius, a Catalunya. A la resta de l'Estat sí que van menys a cicles formatius que a batxillerat, i a Catalunya recentment pràcticament estem a meitat i meitat. En conseqüència, on és la diferència? Que la gran massa d'estudiants que acaben la primària sense certificació ja no poden seguir estudiant. Si aquesta gent seguís estudiant, com en l'últim estudi que s'ha fet de la gent que ha seguit els programes per als nois i les noies que tenien problemes a l'educació primària, després, si han seguit estudiant, han estudiat cicles formatius. Així doncs, jo crec que el que ens manca és que no pugen de la primària a la secundària prou individus, els quals es queden sense cap títol de titulació bàsica mínima, com és l'ensenyament obligatori. I això és un gravíssim problema que estem denunciant i estudiant des de fa anys, perquè aquesta gent serà la que d'aquí a vint anys serà la població ocupada, serà la població activa adulta, i què tindrem? Un percentatge elevadíssim de gent sense cap mena d'estudis bàsics complets. Aquest és el model de la societat del coneixement? No ho sé, potser sí, si el pes d'aquests serveis poc qualificats és molt ampli, potser sí que pot funcionar, però no és un model que puguem defensar ni al qual hem de tendir.

En aquests moments, els estudis sobre el fracàs escolar indiquen unes xifres entorn del 30-40%. Les últimes dades que tinc són tan alarmants que els que les tenen en aquest moment, el Govern, es pregunten què està passant, ja que està al voltant del 50% en alguns territoris. Aquest país no pot funcionar amb aquest percentatge, és que no ens podem fer cap il·lusió de futur si el 50% dels joves no certifiquen l'ESO, i, és clar, no continuen estudiant, perquè no poden. I ja fem bé que el sistema educatiu no els deixi passar als cicles formatius com abans, perquè, si no, degradem els cicles formatius. Aquests són els que ens falten, que acabarien segura-

ment a la secundària i no passarien a la universitat, ja sigui per cicles formatius, o sigui per batxillerat, i segurament una part important anirien als cicles formatius.

Per mi, la urgència en aquests moments és millorar l'ensenyament primari, perquè sigui capaç de produir, de certificar un nombre més elevat de joves que continuaran estudiant, segur, i que aquests engruixiran més aquesta capa intermèdia que ens fa falta. Aquesta és la clau, a mi em sembla, de la qüestió, a part de les raons històriques que expliques, amb què estic totalment d'acord.

LLUÍS GARCIA I SEVILLA: Aprofitant que sóc aquí, hi ha una qüestió que m'agradaria que m'aclarissis, en relació amb aquestes disparitats, perquè ara semblava que la disparitat consistia en el fet que la disminució de secundària era per un problema d'aturada dels estudis, no en relació amb l'increment d'ensenyament superior. Jo, com que pensava en aquesta discrepància i amb les dades corresponents a Europa, a Catalunya i a Espanya, la meva pregunta és: això és el mateix que passa o ha passat als Estats Units o al Japó? Perquè jo recordo que en els anys seixanta i setanta la proporció d'estudiants que anaven al *College* al Japó i a l'Amèrica del Nord era molt superior, i quan dic molt superior era gairebé el doble del que es produïa a Alemanya. A Alemanya hi havia una tendència a dirigir-se cap a la formació professional, de segon nivell, mentre que als països que deia anaven cap al *College* i, en conseqüència, continuaven després a la universitat o no, però anaven al *College*, que és l'ensenyament que nosaltres considerariem universitari, perquè està entre els divuit i els vint-i-dos anys.

ORIOL HOMS: Sí, no tinc ara les xifres dels Estats Units i del Japó, però en l'última publicació de l'OCDE hi són, i és això: jo no trauria tan ràpidament la conclusió que anem endarre-

rits i que el que hem de fer és aproximar-nos al model europeu, perquè en aquests moments a Alemanya està disminuint la població que fa formació professional, és a dir, el model industrial per excel·lència d'Alemanya era que el jove aspirava a anar a la formació professional, treballar i després, si podia, continuar els estudis, però la sortida amb més prestigi era la formació professional. Això està canviant ràpidament i els nois continuen estudiant cap a batxillerat. Una de les explicacions que vaig donar en un col·loqui internacional amb uns alemanys deia que una part del problema —a banda d'altres elements que estan influïnt en gairebé tot Europa— a la societat del coneixement és l'elevada taxa d'atur que tenim en aquests moments. És a dir, quan hi ha plena ocupació el noi diu: «No tinc pressa, tindrè feina igualment, prefereixo ara la feina i després ja pujaré». Quan no té feina i l'expectativa és l'atur, el que fa és continuar invertint més en educació per situar-se millor, i en conseqüència això també hi està influïnt.

El meu interrogant és que és possible que en el model espanyol i el català s'hagi de millorar el tema de la primària, que ens inflarà més els nivells de secundària, però segurament no arribarem a tenir els models europeus d'altres països, perquè aquests estan en retrocés cap a una presència major d'estudiants universitaris, com als Estats Units i al Japó d'altres anys. Per tant, l'estructura dels Estats Units és molt més complicada, tant pel sistema educatiu com per la seva base industrial, perquè, és clar, la seva potència industrial, la dels Estats Units, no la té als Estats Units, la té a fora, però els rendiments se'ls emporten als Estats Units. Possiblement aquest és el model que necessita Europa per a créixer; si no, no creixerà i si no creix tindrà els problemes que tenen ara Alemanya, els Països Baixos, França o Dinamarca. Per això dic que jo no asseguraria tan clarament que hem de seguir el model alemany, o el model francès, dominant els

anys anteriors, sinó que possiblement passarem directament a uns models més de societat del coneixement menys industrial, on sembla que aquest esquema de més educació superior i no tanta de secundària sigui més funcional.

